

Критичні зауваження не є тією матерією, котра відповідає жанру приміток перекладача. Тому обмежусь зауваженням, що з погляду різних течій сучасної логіко-філософської думки “попперіанська перспектива” не є беззаперечною.

***Поняття аргументу в статті д-ра Ноттурно, як і в західній літературі взагалі, має особливе значення, котре відрізняється від поширеного в українських і російських працях з логіки. Це значення зафіксоване у примітці 1 на ст.215, а також, наприклад, в наступному фрагменті з розповсюдженого підручника Копі та Коена.

Аргумент, як його розуміє логік, являє собою групу висловлювань, серед котрих одне проголошується впливаючим з інших: вони вважаються такими, що забезпечують підтримку або ж підстави істинності першого. Звичайно, що слово “аргумент” часто використовується в інших значеннях, проте в логіці воно має саме такий сенс.

Аргумент, з точки зору логіка, не є простою сукупністю висловлювань, він має певну структуру. Щоб її описати, часто використовують поняття “засновок” та “висновок”. Висновок аргументу - це висловлювання, котре знаходить підтвердження через інші висловлювання аргументу, тобто засновки (див.: [3,р.6]).

Неважко побачити, що описане значення терміна “аргумент” відповідає скоріше поняттю умовиводу або аргументації у вітчизняній логічній традиції (де аргументи - це тільки факти, закони тощо, котрі виконують роль засновків умовиводу). Порівн., напр.: Кондаков Н.И. Логический словарь, М.,1971. С.42-43,550; Жеребкін В.Є. Логіка. Х., 1995. С.207 і далі.

*****Автор має на увазі фрагмент одного з діалогів Платона. Див.: Платон. Менон - Платон. Соч. в 3-х т. М.,1968. Т.1. С.383-384.

*****М.Ноттурно вживає вислів “defensive thinking”, тобто буквально “захисне мислення”. Маючи на меті вимоги стилістики, я інколи використовую у перекладі відповідний латинський аналог - апологетичне мислення.

Надійшла до редколегії 11.06.97

Є.І.Макаренко, канд. юрид. наук

ПРИНЦИПИ СУЧАСНОЇ ДИДАКТИКИ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ У ВУЗАХ МВС УКРАЇНИ

Викладання криміналістики, як відомо, покликане забезпечити не лише формування у курсантів системи певних поглядів, переконань та принципів, що покладено в основу майбутньої професійної діяльності й забезпечує свідомий, творчий та ініціативний підхід до вирішення завдань боротьби зі злочинністю, але й озброєння курсантів необхідними

практичними навичками щодо організації і провадження попереднього слідства у кримінальній справі, використання техніко-криміналістичних засобів і методів у процесі виявлення, фіксації і вилучення слідів злочинця та інших речових доказів. Подібна постановка питання обумовлює необхідність найсерйознішої уваги до проблем теорії науки, рішучого викорінювання голого практицизму (недооцінки значень теорії) у викладанні криміналістики, умілого поєднання в навчальному курсі теоретичних положень і практичних рекомендацій.

Зрозуміло, що означені проблеми стосуються переважно молодих викладачів, для котрих навчитися мистецтву викладання можливо двома шляхами: по-перше, стихійно, як то кажуть, методом “спроб і помилок”, а по-друге, свідомо, вивчаючи педагогіку вищої школи та її дидактичні принципи.

Вбачається, що перший шлях сьогодні для нас неприйнятний, бо це ж пройдений етап. Воістину, наукове викладання криміналістики сьогодні неможливе без оволодіння педагогічною майстерністю, без знання основних прописних істин криміналістичної дидактики. Про це ми змушені повести розмову тому, що і криміналістична наука і практика не стоять на одному місці, та й тому, що прописні істини інколи забувають.

Звичайно, кожна навчальна дисципліна, в тому числі і криміналістика, має свою специфіку, через те потребує своїх особливих організаційних форм та методів навчання. Криміналістична дидактика диктує специфічне вирішення таких кардинальних питань криміналістичної підготовки фахівців, як: “чому навчати”, “як навчати”, “в яких організаційних формах, якими специфічними методами і засобами” і т.ін.

Основний зміст, організація і методика навчання слухачів (курсантів) учбових закладів МВС України науковим прийомам та засобам розкриття, розслідування і попередження злочинів визначаються системою основоположних педагогічних ідей, які одержали назву принципів навчання, тобто вихідних і визначальних положень, на котрі необхідно опиратися в процесі викладання криміналістики. З урахуванням накопиченого позитивного педагогічного досвіду є можливість виділити дві основні групи принципів криміналістичної дидактики: загальні і окремі.

Перша група - це загальнодидактичні принципи, якими належить керуватися у процесі викладання як криміналістики, так і інших дисциплін. Їх сутність, природу та призначення визначено відомими педагогами, в тому числі і криміналістами минулого. Ці принципи полягають в організації раціонального навчання в умовах сучасного розвитку суспільства на підставі загальнодидактичних вимог державної юридичної ос-

віти і завдань підготовки висококваліфікованих кадрів для органів внутрішніх справ. Під цим кутом зору до загальнодидактичних, на наш погляд, слід віднести такі принципи.

Науковість змісту, організації і методики навчання, яка передбачає таку спрямованість у викладанні криміналістики, котра виходить із розуміння її органічного зв'язку з матеріалістичною діалектикою (загальною філософською ідеологією) розвитку науки і опирається на критерії практики при розв'язуванні наукових проблем, виключає прояви фактів викривлення дійсності та фальсифікації висновків криміналістичної науки чи слідчої практики. Разом з тим при вивченні окремих тем викладач повинен інформувати слухачів щодо існуючих на практиці чи у науці дискусійних, або нерозв'язаних поки що проблем.

Суворе дотримання принципу науковості передбачає непримиренність до помилок та недоліків як у наукових дослідженнях, так і на практиці.

Інтернаціоналістична спрямованість у навчанні означає, що викладання повинно виключати вузько класовий (націоналістичний) характер науки, бо втиснути її в межі окремої держави чи партійних поглядів (що властиво було радянській криміналістиці "у недалекому минулому") - значить заздалегідь навмисне її відокремити від світової наукової думки і досягнень останньої, а тим самим значно її збіднити.

Історизм у навчанні відображає діалектичну вимогу розгляду предмету пізнання під кутом зору його виникнення і подальшого розвитку. У зв'язку з цим, нам здається, що в умовах стаціонарного навчання історію криміналістики можна викладати як на початку навчального курсу, так і далі стосовно до того чи іншого учення чи поняття, що складають зміст криміналістики. Зрозуміло, що останнє може бути успішно розкрито й засвоєно лише тоді, коли буде показано, в яких умовах та завдяки яким обставинам виникло конкретне учення, яким воно було в минулому, його основні етапи історичного розвитку та сучасний стан. При цьому важливо пам'ятати, що будь-які висновки чи оцінки у криміналістиці поза історичним зв'язком (тим паче оцінки, які містять у собі політичне забарвлення) неприпустимі.

Так, наприклад, деякі автори, висвітлюючи стан криміналістичної науки у СРСР, твердили, що перший підручник з криміналістики, який було надруковано у 1925 р., не стояв на рівні з радянськими підручниками, бо його автор І.М.Якімов багато чого некритично сприйняв від буржуазних криміналістів [1, с.16]. Подібна негативна оцінка одної з перших наукових праць відомого криміналіста країни здається помилковою, оскільки вона зроблена у відриві від історії розвитку радянської

криміналістики, а згаданий підручник І.М.Якімова становить собою першу спробу узагальнення і розповсюдження досвіду наукового розслідування злочинів у молодій радянській державі.

З позицій сьогодення стають очевидними і зрозумілими деякі методологічні недоліки майже всіх існуючих підручників з криміналістики, якими ми користуємося у навчанні (незважаючи на те, що нема вже Радянського Союзу, змінилася ідеологія і т.ін.), але ж принцип історизму дозволяє дати правильне пояснення цим недолікам і показати позитивну роль підручників та інших наукових праць, які вийшли у світ на етапі існування Радянського Союзу, для розвитку криміналістичної думки.

Принцип систематичності і послідовності обумовлений як метою навчання, так і науковою логікою криміналістики, яка являє собою чітку систему основних понять, категорій, вчень, що витікають і доповнюють одне одного. Криміналістика в цілому, окремі її розділи і теми розглядаються як елементи, як взаємопов'язані та взаємообумовлені частини цілого. Мозок слухача працює ефективніше, якщо одержує навантаження маленькими порціями, але систематично і послідовно. Якщо слухачі працюють над навчальним матеріалом регулярно, то він і засвоюється краще.

Систематичність проявляється у встановленні зв'язку поміж окремими темами курсу криміналістики і між суміжними дисциплінами. Доцільно суворо дотримуватися встановленої типовою програмою курсу криміналістики послідовності вивчення навчальної дисципліни.

З розглянутим вище тісно пов'язаний принцип свідомості і активності слухачів у навчанні. Це сполучення має глибокий зміст: свідомість передбачає осмислене, а активність - добросовісне прагнення до знань, запровадження мотивів, які обумовлюють пізнавальну активність, тобто означає єдність мислення і діяльності. Отже, навчання можливе лише тоді, коли в оволодінні наукою курсанти проявляють певну свідомість й активність.

Принцип міцності навчання передбачає таке засвоєння знань, навичок та умінь, коли вони стають надбанням (власністю) курсанта і він має можливість користуватися ними як у навчальній, так і у практичній діяльності. Для реалізації цього принципу у процесі викладання криміналістики особливе значення має відокремлення головного від другорядного. Це звичайно досягається особливим підкресленням найбільш суттєвого для курсантів при розгляді нового матеріалу. В основі такої роботи повинен мати місце суворий відбір навчального матеріалу, а також регулярний контроль та оцінка знань курсантів.

Принцип доступності і посильності навчання зводиться до того, щоб матеріал, який підлягає вивченню, за рівнем складності був доступним курсантам, але і мав посильні труднощі, які б стимулювали роботу думки, вимагав певних зусиль для його засвоєння. Важливо мати на увазі, що легкість навчання знижує не тільки здатність активно мислити, але й інтерес до оволодіння знаннями і практичними навичками.

Реалізація означеного вище принципу знаходиться у тісній кореляційній єдності з принципом зв'язку з практикою, котрий передбачає глибоке знання викладачем дійсного стану і проблем сучасної слідчої практики. Цього можна досягти лише завдяки повсякденній тактичній науково-дослідній роботі, заснованій на виявленні та узагальненні передового досвіду слідчих апаратів. Одним з найбільш дійових форм підвищення кваліфікації викладача криміналістики є стажування на посадах слідчого чи експерта органів внутрішніх справ, або навчання на ФПК при Академії МВС України.

Стосовно курсантів принцип зв'язку теорії з практикою реалізується науково обгрунтованим співвідношенням теоретичного і практичного навчання (з безумовною перевагою останнього, котре містить у собі практичні і лабораторні заняття, учбову і позаучбову практику, стажування на посаді слідчого і т.ін.).

Важливу роль у криміналістичній дидактиці виконує принцип наочності навчання, тобто все, що можливо, необхідно давати курсантам для сприймання органами чуття: видиме - для сприймання зором, чутне - слухом, запахи - нюхом, що сприймається дотиком - шляхом дотику і т.ін. Якщо ті чи інші явища або предмети є можливість сприймати декількома органами чуття, доцільно надати курсантам таку можливість. Важливо пам'ятати, що чим більший і різноманітніший арсенал використовуваних викладачем засобів наочності, які додатково ілюструють матеріал, що вивчається, тим триваліше він залишається у їхній пам'яті. Принцип наочності доцільно поєднувати з урахуванням вікових особливостей курсантів, в тому числі їх загальноосвітнього рівня та життєвого досвіду, характеру майбутньої практичної діяльності (слідчий, оперуповноважений карного розшуку чи боротьби з економічними злочинами, інші співробітники органів внутрішніх справ), що в свою чергу потребує врахування викладачем цих особливостей і обумовлює колективний або індивідуальний підхід у навчанні.

Індивідуальний підхід у навчанні займає у криміналістичній дидактиці важливе місце і виступає в якості самостійного принципу. Зрозуміло, що на стаціонарі, а тим паче на одному курсі навчаються юнаки і дівчата, як правило, приблизно одного віку та спеціалізуються по конкурсній лінії служби, що певною мірою полегшує роботу викладача.

Цього не можна сказати стосовно слухачів факультету заочного навчання, де на одному курсі навчаються часто співробітники різного віку, з різним стажем практичної діяльності, як підпорядковані, так і керівники відділів і служб, які часто мають вищу чи середню освіту, а інші співкурсники не мають ні того, ні другого, однак вузькопрофесійні інтереси кожного із слухачів-заочників вже чітко визначені. Більш того, кожний в них володіє запасом певним чином систематизованих спеціальних знань, в тому числі і з криміналістики.

Така ситуація обумовлює необхідність диференційного підходу у навчанні. Досягається він системою групових занять, регулярною перевіркою та індивідуальною оцінкою знань курсантів, індивідуальним виконанням останніми лабораторних робіт (криміналістичних практикумів), курсових робіт, складанням заліків та іспитів тощо.

Нарешті, одним із важливих загальнодидактичних принципів є принцип поєднання навчання з вихованням курсантів, котрий, не несучи будь-якої політичної спрямованості, має на меті виховання останніх у дусі суворого додержання у майбутній практичній діяльності вимог чинного кримінального і кримінально-процесуального законодавства України, наказів МВС, військового етикету і т.ін. При цьому слід мати на увазі, що навіть у тих випадках, коли викладач і не ставить спеціальної мети щодо виховного впливу на курсантів, він тим не менш їх виховує через зміст навчального матеріалу і своїм ставленням до організації та методики викладання, своїми особистими якостями і зовнішнім виглядом.

Другу групу утворює коло принципів, ніби породжених самою криміналістичною дидактикою.

Принцип законності засобів та методів розкриття і розслідування злочинів, які розробляє криміналістична наука. Як відомо, злочини розкриваються завдяки кримінально-процесуальній і оперативно-розшуковій діяльності. При цьому наслідки і в тому, і в іншому випадку можуть бути цілком однакові, хоча їх правове значення різне, на що необхідно звертати увагу курсантів при викладанні криміналістики.

Слідчі дії, котрі розглядаються у розділі "криміналістична тактика", детально регламентовані КПК України і супроводжуються застосуванням процесуальних примусових заходів, втручанням у особисті, майнові та інші права і законні інтереси громадян, установ та організацій. У зв'язку з цим слідчий несе повну відповідальність за правомірність і наслідки своїх дій.

Викладання криміналістики немислиме у відриві від принципів криміналістичного процесу, від кримінально-правової теорії, від практики оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ, судової

психології та інших суміжних галузей науки, що обумовлює використання принципу комплексності навчання. У цьому зв'язку особливе значення мають факти дублювання в межах курсу криміналістики деяких положень, які викладаються переважно суміжними курсами, бо поміж викладачів розповсюджена неправильна, на наш погляд, думка щодо повної недопустимості і навіть шкідливості такого дублювання. Вважаємо, що нагадування курсантам тих чи інших положень суміжних навчальних дисциплін (якщо викладач в змозі це зробити) необхідне і методично виправдане. Виходить, розмову треба вести про межі такого дублювання і якісного рівня викладання питань суміжних дисциплін, зокрема про недопущення фактів профанації (перекручення) при згадуванні певних положень кримінального процесу, кримінального права, оперативно-розшукової діяльності та інших суміжних дисциплін.

Стосовно дублювання питань самої криміналістики, наприклад, розділів криміналістичної техніки чи тактики при викладанні розділу методики розслідування окремих видів злочинів, то таке дублювання (зрозуміло, також у певних межах) просто неминуче, що сприяє більш міцному засвоєнню навчального матеріалу і формує у курсантів уявлення про криміналістику як науку, у котрій всі розділи взаємопов'язані і взаємообумовлені, тобто складають єдине ціле.

Неабияке значення у викладанні має принцип єдності системи науки і навчального курсу криміналістики. Акцентуючи на цьому увагу, ми вважаємо, що для того, щоб структура (а так само зміст) навчального курсу відповідала вимогам дидактики і науковому знанню, вона повинна адекватно відображати структурну побудову загальноновизнаної і сучасної системи криміналістичної науки, тобто логічно організованої системи учень, а не їх механічну сукупність [2, с.351-362]. Відступ від принципу системного підходу при побудові системи навчального курсу криміналістики неминуче призводить до еkleктичних побудов структурного змісту дисципліни, що не є кроком вперед у вирішенні проблем криміналістичної систематики. Саме так слід, на наш погляд, оцінити конструкцію навчальних програм з криміналістики, які містять в собі не чотири традиційних розділи, а два - загальну і особливу частини, в яких стоять поруч теми організації розслідування з фотографією, криміналістичних обліків з тактикою обшуку тощо. Логіка, як видно, відсутня.

Здається, що уникнути подібних конструкцій програм курсу криміналістики для курсантів очного навчання можливо за умови централізованої підготовки навчальної програми Академією МВС України.

Нарешті, одним із важливих принципів криміналістичної дидактики є максимальний розвиток у курсантів мимовільної та довільної пам'яті, важливість якої для співробітника органів попереднього розслідування важко переоцінити. Успішне виконання функціональних обов'язків слідчого чи оперуповноваженого всіляко пов'язане з необхідністю постійного розвитку таких психічних властивостей особистості, як увага, вміння і правильно виявляти і запам'ятовувати найхарактерніші ознаки і особливі прикмети розшукуваних злочинців, чіткості мислення, вміння передбачати хід розвитку події чи ситуації, прогнозувати поведінку тих чи інших учасників розслідування. Психічні властивості особистості працівника міліції, його волюва й емоційна сфера повинна бути натренована таким чином, щоб уникнути його професійної деформації (наприклад, неповажного ставлення до інших людей, прояву грубості, дратівливості і зриву у спілкуванні з людьми, зменшення самокритичності чи посилення самовпевненості, котрі обумовлюються переоцінкою свого професійного досвіду тощо) в зв'язку з тим, що перебуваючи на передньому краї боротьби зі злочинністю і часто сприймаючи деякі негативні властивості людей, які вступили у конфлікт з законом, окремі співробітники органів внутрішніх справ через вплив специфіки діяльності можуть бути схильні до відтворення негативних властивостей у своїй манері поведінки чи особистих якостях. У такому випадку викладачеві важливо своєчасно виявляти подібні прояви серед курсантів і коректно їх усувати.

Такі, на нашу думку, основні принципи вузівської дидактики та їх криміналістична інтерпретація стосовно навчання в учбових закладах МВС України.

Насамкінець залишається лише додати, що автор розуміє, що проблема, яку винесено у заголовок даної статті, надто складна і багатогранна, що деякі з наведених міркувань можуть здатися читачу надто лаконічними чи не досить аргументованими, спірними або залишеними без уваги тощо. Здебільшого це пояснюється майже повною нерозробленістю проблеми, якої ми торкнулися, хоча порушені питання дуже важливі й заслуговують найпильнішої уваги з боку професорсько-викладацького складу учбових закладів МВС України.

Список літератури:

1. Криміналістика. М., 1963.
2. Белкин Р.С. Общая теория советской криминалистики. Саратов, 1986.

Надійшла до редакції 24.12.96